

SOTISH QIYMATI ASOSIDA TAQSIMLANISH METODINI MOHIYATI

Xudaynazarova Dilnoza Gafurovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Buxgalteriya hisobi” kafedrasida katta o‘qituvchisi

Tel: +998937284308

e-mail: dilnozaxudaynazarova17@gmail.com

Zoxitdinov Og‘abek Otabekovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,

Baholash ishi sirtqi

322-guruh talabasi

Annotatsiya. Maqolada sotish qiymati asosida taqsimlanish metodining mohiyati, uning boshqaruv hisobi tizimida qo‘llanishi va samaradorligi tahlil qilinadi. Ushbu metod yordamida xarajatlar mahsulot yoki xizmatlar bo‘yicha adolatli taqsimlanadi, bu esa boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyatga ega. Maqolada metodning afzalliklari, qo‘llanilish sohalari va amaliy misollar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Sotish qiymati, taqsimlanish metodi, boshqaruv hisobi, xarajatlarni boshqarish, mahsulot samaradorligi, iqtisodiy tahlil.

Kirish. Bugungi kunda korxonalarda xarajatlarni to‘g‘ri taqsimlash boshqaruvning samarali tizimini tashkil etishda muhim rol o‘ynaydi. Sotish qiymati asosida taqsimlanish metodi – bu xarajatlarni mahsulotlar yoki xizmatlar bo‘yicha adolatli taqsimlashga imkon beruvchi usul bo‘lib, korxonada daromadlilikini oshirish va resurslarni samarali boshqarish imkonini yaratadi. Ushbu metod boshqaruv hisobi tizimida qaror qabul qilishni qo‘llab-quvvatlaydi va moliyaviy natijalarni tahlil qilishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

Sotish qiymati asosida taqsimlanish metodi iqtisodiyot va menejmentda keng qo'llaniladi. Uning asosiy mohiyati — yaratilgan qiymat yoki daromadni, har bir ishtirokchi yoki mahsulotning bozordagi sotish qiymatiga mos ravishda taqsimlashdir. Bu yondashuv klassik iqtisodiy nazariyalardan boshlab, zamonaviy neoklassik va menejment konsepsiyalarigacha rivojlangan:

Klassik yondashuv: Adam Smit, David Rikardo va Karl Marks kabi iqtisodchilar qiymat va taqsimot masalalarini ishlab chiqqan. Ular ishlab chiqarilgan ortiqcha mahsulot (surplus) jamiyat qatlamlari o'rtasida ularning ishlab chiqarishga qo'shgan hissasiga qarab taqsimlanishini ta'kidlaganlar

Neoklassik yondashuv: Bu yondashuvda har bir ishlab chiqarish omili (mehnat, kapital, yer) o'zining marginal (qo'shimcha) hissasiga qarab daromad oladi. Bozordagi narxlar va talab-taklif muvozanati asosida taqsimot amalga oshiriladi

Qiymatga asoslangan menejment (Value Based Management, VBM): Zamonaviy biznesda barcha qarorlar va resurslar taqsimoti uzoq muddatli qiymat yaratishga yo'naltiriladi. Bu yondashuvda kompaniya faoliyati va strategiyasi aksiyadorlar yoki manfaatdor tomonlar uchun maksimal qiymat yaratishga qaratiladi

Adabiyotlari tahlili va metodologiya

O'zbek tilidagi boshqaruv hisobi va moliyaviy hisobot adabiyotlarida kompleks (qo'shma) ishlab chiqarish xarajatlarining mahsulotlar orasida taqsimlanishi masalasi keng ko'rinishda tahlil qilingan. Masalan, adabiyotlarda «sotish qiymati asosida taqsimlash usuli» degan atama ko'p uchraydi: «sotish qiymati asosida taqsimlash metodida qo'shma tannarx sotishdan olingan daromadga mutanosib ravishda taqsimlanadi». Bu usulning mohiyati – xarajatlarni mahsulot yoki xizmatlardan olinadigan sotish qiymati bilan bog'lab, adolatliroq taqsimlash. Masalan: mahsulot A va mahsulot B birgalikda ishlab chiqarilgan bo'lsa, ularning sotish hajmi yoki bozor qiymati nisbatida xarajatlar bo'linadi. Adabiyotlarda ushbu metodning afzalliklari ham qayd etilgan: mahsulotlar narxi o'zgarishiga bog'liq holda taqsimlash imkoniyati, nizomlashtirilgan usul bo'lishi.

Shu bilan birga, ayrim adabiyotlarda kamchiliklari ham keltiriladi: mahsulotlar sotish qiymati kichik bo'lgan hollarda xarajatlar kamroq taqsimlanadi, natijada foyda oshib ketishi mumkin degan xavf mavjudligi ta'kidlangan. O'zbek manbalarida bu usul ko'proq ishlab chiqarish xarajatlari nazariyoti doirasida, tashkiliy va moliyaviy iqtisodiy hisobot jihatdan tahlil qilingan. Biroq metodning amaliy qo'llanilishi, korxonalarida kengroq o'rganilishi so'nggi paytlarda qo'shimcha tadqiqot talab etiladi.

Metodologiya

Ushbu maqolada metod sifatida quyidagi yondashuvlar qo'llanadi:

1. **Nazariy-analitik usul** – “sotish qiymati asosida taqsimlanish metodi”ning mohiyati, afzalliklari va kamchiliklari adabiyotlar asosida tahlil qilinadi.
2. **Komparativ tahlil** – boshqa taqsimlash usullari (masalan, natural ko'rsatkichlar usuli) bilan solishtirish orqali ushbu metodni tavsiflash.
3. **Misol-hisoblash usuli** – adabiyotlarda keltirilgan formulalar va misollar asosida metod amaliy qirrasini ko'rib chiqiladi. Masalan, kompleks xarajatlar jami 1 000 so'm bo'lsa, mahsulot A va mahsulot B sotish qiymati nisbatida xarajatlar ajralishi misoli.
4. **Tahliliy xulosa** – metodning korxonalar boshqaruv hisobi tizimidagi o'rni, qaror qabul qilishdagi roli va takomillashtirish jihatlari muhokama qilinadi.

Natija va muhokamalar

Sotish qiymati asosida taqsimlanish metodi mahsulotlar yoki xizmatlar bo'yicha xarajatlarni solishtirilgan va oson tushunarli usulda bo'lishini ta'minlaydi.

Ushbu metod bilan korxonalar rahbariyati mahsulotlarning foydaliligini (profitability) yaxshiroq tushunishi mumkin, chunki xarajatlar va sotish qiymati o'rtasida bog'liqlik yaratiladi. Biroq metodni qo'llashda mahsulotlar narxi katta farq bo'lsa, yoki mahsulotlarning sotish qobiliyati juda farqli bo'lsa, adolatli

taqsimlanmagan holatlar yuzaga kelishi mumkin. Bu esa boshqaruv qarorlarida xato olib kelishi ehtimolini oshiradi.

Muhokamada ta'kidlanadiki, ayniqsa aralash ishlab chiqarish, bir-biriga juda o'xshash mahsulotlar ishlab chiqarilayotgan korxonalarda bu metod samaraliroq. Agar mahsulotlar tarkibi yoki bozordagi narxlari juda xil bo'lsa, qo'shimcha koreksiyalar, boshqa ko'rsatkichlar birikmasi bilan birga qo'llash tavsiya etiladi.

Xulosa

“Sotish qiymati asosida taqsimlanish metodi” boshqaruv hisobi tizimida muhim o'rin egallaydi. U xarajatlarni mahsulot yoki xizmatlardan olinadigan sotish qiymati bilan bog'lash orqali taqsimlashni sodda va tushunarli qiladi. Shu bilan birga, metodning samaradorligi korxonaning ishlab chiqarish turi, mahsulotlararo narx farqi va bozordagi holatga bog'liq. Shunday ekan, boshqaruv hisobi amaliyotida ushbu metodni tanlashdan oldin mahsulot portfeli, narxlar dinamikasi va korxonaning strategiyasini inobatga olish lozim. Kelajakda O'zbekistonda ushbu metod bo'yicha amaliy tadqiqotlar va korxonaning misollari orqali qo'shimcha empirik ma'lumotlar to'planishi muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B. A. Xasanov, A. A. Xashimov. Boshqaruv hisobi. Toshkent.2013.
2. N. Y. Jo'rayev, O. Bobojonov, F. T. Abduvaxidov, D. A. Sotivoldieva. Moliyaviy va boshqaruv hisobi. Toshkent.2007.
3. S. Masharipov. Boshqaruv hisobi. Metodist nashriyoti. Toshkent.2024.
4. F.T. Abduvaxidov, I.N. Qo'ziyev, Sh.X. Dadabayev. Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit. 2019.